

1925 ЧЫЛДА
УНӨЗШӨЛТӨНГӨН

№ 219 (14719)

1991 чылдың декабрь 21, суббота

Садар өртөз 20 көп.

Тыва Республиканың Дээди Сөвединиң чедиги чыыжының он ийги сессиязы

ШААРТЫР: ажыктыг, дээштиг болдурар

Хуралга киригеш хун айтырын эзуаар Тыва Республиканың Дээди Сөвединиң доктаамал комиссияларының болгаш комитеттериниң дугайында айтырыг талазы-биле илеткелди Тыва Республиканың Дээди Сөвединиң Даргазының оралакчызы М. С. Козлов кылган. Бо эде организастаашының чугаалажы көр кылдыр сессияга кирип турар чылдагызын биле Дээди Сөветтин ага-алдары белидери, болушкунунаар чыда кабылаи амылдап шыдаарымыс көргүзери, ажыл-чорудулга амыктыг дуржулганы илип алыры болур деп, илеткелди чугаалаан. Структуралг оскерилгелер колдуудула Дээди Сөветтин Президиумунда эгелээр, ол хамыктыг мурнунда доктаамал комиссияларын хеирлеп тургузарының принциптеринден хамааржыр.

Мандат комиссиязының дугайында. Депутаттарның хей кезин бо комиссияны хевээр арттырып саналдап турар. Бис база аана каттышкан бис. Сонгуттурган депутаттарның бурун эрелерин хынаар, депутат статусуна дугайында хоойлудуулганы сагып турарын ол көр.

Дээди Сөветтин Президиумунун сан составының дугайында айтырыг тургустунган. Аана организастаашы биле быжык депутат бөлүктөрүн кирипери көрүп турар бис. Амгы Президиум 15 кишиден тургустунган. Кирипери турар санал эзуаар оон составыга 11 депутат тур-

аа ажыкбас деп санап турар. Оларын үжү — Дарга, ийи оралакчызы, 6-зы доктаамал комитеттериниң даргалары, ийизи — депутаттар бөлүктөрүнүн төлөөлөкчилери.

Дээди Сөветтин харыялаар чамдык айтырыгларын Президиумче шилчидер дугайында саналдар база кирип турар. Ону ынчаар кылдыр деп турар чылдагыны — хоойлудуулга эрге-чагыргазын быжыккаары, ону доктаамал амылдаар кылдыр тургузары. Оон башка Президиумун эрелери дыка эвээр. Чүгө сессия чыылдырар, доктаамал комиссияларын амылдап дүштүрер, шаңнаар, хоойлудар парладыр, Конституция сагылазын контрол-даар, ол-ла-дыр.

Ынчангаш Президиум бодунга харысалганын чүгүп азыр деп турар. Сандараан экономика, багай чурттап чоруур кижиер дээш кым харыялаарыл? Ам-даа бот-боттарымыска буруну чүгүп кагышпашан хевээр бис. Бо херекке немелде артын эрелер негеттинмейн турар, чүгө депутаттарның деткимеши херек.

Дээди Сөветтин доктаамал комиссияларының дугайында Хоойлуга амылгелерин кирип турар бис деп, М. С. Козлов уламчылаан. Ында кол чүгө комиссияларын болгаш комитеттериниң дег эрелери кирип турар. Оларын найыз-даа Дээди Советке хамааржыр ужуру-луг кандыг-даа айтырыгын чугаалажыр болгаш аана ха-

маарыштыр түнелди үндүрүп болур. Чогум оларга тус-тус айтырыгларын база быжыккап каар.

Доктаамал комиссияларга болгаш комитеттерге кирер кижилерин чүгө эки тура үндезинге барымдаалары көрдүнгө, кым каяа күзөөр болдур, аана ажылдар. Келер чылдык боджедин планнап тура, иденпейдип депутаттарга бээр компенсацияны база көрүп каар бис.

Илеткелди доктаамал комиссияны азы комитеттин даргазының статусуна доктааган. Ону сонгуурун чүгүмү мурнуку хевээр артар, доктаамал амылдаар кылдыр шилчип турар депутаттың социал магадылазын база көрүп турар бис. Комиссия болгаш комитет бүртүзү Дээди Сөветтин мурнунга өтөттүг болур.

Президиумну эде тургузуп турары дээрге демократ-чыдыла, бурун эрге болгаш дээштиг ажыл. Ол дээрге үнөң негелдеси-дир, конститусу эвес илерээшкениндерден чайлаарының магадылазы-дир. Бо эде организастаашкыны мурнуку составтын ажылдап шыдаарымыс балдыт-калы кылдыр көргөп херээ чок Дыка хей депутаттар иденпейдип болгаш үр-түнелдиг амылдап, хүлээп ал-дыган шийтирлериниң күсөлдөзүн челип ап келген. Бо эде организастаашкыны чорудуп турары дээрге доктаа-мал ажылдар органиарын харысалгазын белидип тур-гари болур дээрин илеткелчи түнелдинде демделгезин.

мал эрттирп турарының дугайында Агроулетпүр эви-челдиниң даргазының оралакчызы, депутат К. Ш. Яков чутулаан.

«АКШ-тың бир миллион чурттакчылыг хоорайында 8-ле борак депутат бүтү айтырыгларын шийтирлеп четтигип турарының дугайында теледидардыла дыйнаа мен» деп, бодунун саналын «Хемчинтин сыйдыз» солунун редактору, депутат В. У. Хомушу эгелээ. Ынчангаш биске депутаттарын санын кызыр болза эки, кожуну — бүртүндөп чамгыс депутат четтир. Дээди Сөветтин аппараты улуг хевээр деп ол шүгүмчүлөөн. «Буга өмүздүгө, илек кызыраар» деп, саналын ол дооскан.

Чөөн-Хемчинтин иштиги херектер амылгачызы И. Д. Ондар социал, политика талазы-биле комитеттин арт-тырып чугаалааш, экономика, транспорт, сак-хоо, бюджет комитеттерин чамгыс кылдыр каттыштырып саналаан.

Улуг-Хем райкуускомунун даргазының оралакчызы депутат К. Т. Кулар комитеттер талазы-биле дүрүмү ам-даа өөренип көрүп бол-гаш ону баштайгы — ном-чуга-биле хүлээп алырын сүмелзэн. Кандык комиссия нанчаар амылдап турганы-нын дугайында анализ бер-боз деп, М. С. Козловтун адрезинге хамаарыштыр ол шүгүмчүлөп кылган. Депу-таттарны өөрдөшп турары кошмак, район Советтеринге практиктиг дуза четтир-мейн турар.

Нарын көдээ Сөвединиң даргазы, депутат Т. С. Яков «аргажак өтүңкө улус-ла болгай бис» деп чамелээш. Дээди Сөветтин кеңгүнүнерин район бүртү-зүндөп бир-бир кылдыр алза мун деп айтырыг сал-ган. Районунуң чоңу бир депутатты саналдап кириер. Турум ажылдар депутат-тарын санын тодардырып чутула дзон.

Чээрби амыг санал бер-дингениниң соода, айты-рыгын сыйгарылгазын оон-биле кызыгаарлаан.

Оон соода Министрлер Чөвүленин Даргазының оралакчызы В. П. Болбат-тың социал-культура ту-дугларының амгы байдалы-нын дугайында өтөдүн сессия дынаан. Отчеттан билингенин чүл дээрге ук турдугларны ажыгалче ки-риериниң хожуулашкыны улуг. Бо чылын чамгыс-даа объект ажыгалга кирип-мези. Оон чылдагынары хой лизы. Ынчалза-даа эң

Чуртубусту БО ХҮННЕРДЕ

МОСКВА ССРЭ-ниң улус депутаттарының бөлүү Ата-Атага бөгүн болур умураажыкының киришкелеринге кыйгырып чоруткан. Ында «ССРЭ парламентарийлериниң өмүзөзүндө улустарың хой националдыг төлөөлөкчизиниң амылдап артарын» ишчилге үч-чадазын байддалдында акылгаарың сүмелзэн. Канды амылдажылың чам механализмдерин тургузар-биле чергелештир ССРЭ-ниң улус депутаттарының 5-ки элчег чок Сьездинге он күрүнелериниң баш-тыкнары болгаш ССРЭ-Президентиниң меделгелери шилчиге үч-чада-зында саналдаан.

Хамаарышпас күрүнелер-ниң калы найырдалжыла-газын тургузар чорудулга-нын үезинде болушкунуна-рын хожуудеи башкарып-мас болуп, чурттуг иштиги болгаш даштынны байдды бергедей берсе, оон хары-салгазы калы найырдал-жылга кежижү күрүнелер-ниң баштыкнарыга бол-гаш парламенттеринге оонажыр апаар деп меде-леле айткан.

Чуртта байддал улам на-нарындай бээр таварылгада ССРЭ-ниң улус депутаттарының Сьездин чыылды-рар эргеси ССРЭ-ниң улус депутаттары боттарыга ма-галдап турарын меде-лелди түнелдинде сагып-дырган.

БАЙКОНУР. Чернигов эл-чегид «Космос-2174» деп спутник «Союз» деп че-диркич ракетка-биле 1991 чылдың декабрь 17-де ок-таргай дегелеринче салып үндүргөн. Космос дегеле-рин шийишээрин уламчы-лаар согула-биле эртем аппаратуразын спутникти-кыпчыла салган.

ВЛАДИКАВКАЗ. Мур-нуу Осетияда байддал сөлү-үсү чүгээр болуп турар. Ынчалза-даа Чыныда ко-роайның чогууга болгаш Энуур району элзэн каш аткылажыкчылар уду-р-ланышкан бөлүктөрүн ара-зыла болган. Өлүм-чүлм дугайында медээ алдырма-ан.

ХАБАРОВСК. Хабаровск крайның чурттакчыларының хей нуруузу чурттага ба-жыкчыларын халаска амыр деп турар. Улус депутаттары-ның край Советиниң хура-лы кертталга бажынаары хужуудар дугайында ший-тирин хүлээп алган. Кийик бурзулган, оонаштыр бир өг-бүлөгө 20 дорбелчин метр чурттага шөлүн бээрин доктаада тодаргайлап айткан. Ол норма-хем-чөөлөн хей шөлү чамдык чурттакчылар чингелдиг төлөөр-биле амыр эргелиг. Ол хамаатыларын аразын-да — Ала-чурттуу Улуг да-йызын кирипкелерин, хей кижилик өг-бүлелер, интернационалчы дайыны-лар, Чурттага бажынаарын келер чылдык эгелдиз хужуударын шийтирлээ.

БРЯНСК. Россияның Бе-ларусия, Украина чыгы-ры Молдованың театры-нын Чая чыл уткүштүр националдар арзымын фе-стиваль эгелзэн. Фестиваль-ның кол лозуку — «Уран чүл Эвилел дээр!».

БИШКЕК. Американың Каттышкан Штаттарының кү-рүнө секретары Дж. Бей-кер-биле бодунуң умура-ажыкчыларының туурал-дыриниң дугайында Кыр-гызстаның президентизи Аскар Атаев республиканың Дээди Сөвединиң сессия-зынга илеткэн. Хамаарыш-пас күрүнелериниң калы найырдалжылазын дуга-йында айтырыны, а ол ышамаске республикалар-биле, ылангыя Россияның Президентизи Борис Ель-цин-биле Кыргызстаның ха-рыялаарын умураажык-нын үезинде чугаалажып керген.

КИШИНЕВ. Хамаарыш-пас күрүнелериниң калы найырдалжылазын дуга-йында дугурулгага ат салган үш республикалар-ны төлөөлөкчилери При-днестровиниң Дубоссары хоорайыне чорупкан Мол-дованың полициязын бол-гаш Молдованың амга чедир хүлээп көрбөз. Приднестровск Республикасының гвар-дейкилериниң аразыга ат-кылажыкчылар бо чыда-нык декабрь 13-те болган. Чопшөрештирилге комис-сиязына каттыжар кыл-дыр Россияны, Украина-ны, Беларусь Республи-каның төлөөлөкчилерин Мол-дованың президентизи Мир-чей Снегур чаалап.

АШХАБАД. Ортаа Азия республикаларының болгаш Казакстаның консулта-тиг чөвүлели бодунуң ажылын доокупкан. Кү-рүнелер аразының эконо-миктиг политиказын көп-баштыр талазы-биле до-кументтерге умураажык-кыны түнелдинде ат салган.

МОСКВА. Хамаарышпас күрүнелериниң калы найырдалжылазын дугайы-да дугурулгага РСФСР-ниң болгаш Украинаның президентизери, Беларусь Республиканың Дээди Сөв-диниң Даргазы ат салган-биле доолаштыр ССРЭ-ниң улус депутаттары тускай меделгел кылганын моон мурунда дынаткан тур-ган.

Калы найырдалжылазын тургузарда, оон эрге-хоой-лулуг үндезин кылдыр ССРЭ-ниң улус депутаттары-ның V Сьездиниң

ТАВА
РЕСПУБЛИКАНЫ
ДЭЭДИ
СӨВЕДИНИ
ПРЕЗИДИУМУНДА

Тыва АССР-ниң алдарыг туугажуу, Ленин орденни элденгиз, күш-ажылдык хожуучу Оюу Лагзавит КАЛЗАНЫН үр болгаш аар арааш мезгилде холбаштыр ханы каттыжалды Тыва Республиканың Дээди Сөвединиң Президиуму болгаш Министрлер Чөвүлели илергайлап тур.

ТАВА
РЕСПУБЛИКАНЫ
МИНИСТРЛЕР
ЧӨВҮЛЕНИН

ЧУРУКТАРДА: сессияның ажылының үезинде.

Кыштагга шын байдалы

ЧҮГЕ ХӨННҮ КАЛГАНЫ?

Шеми биле Чыраа-Бажы арасында Хараган-Узук те кыштакта «Болшевик» совхозун малын кыштагында турар анык малчы Леонид Кууларны аалында чоотка чаа чедип, бакын балдагына кирип, изиг шайын ижиш, хойжуу амыл-дырал-чуртталга ээни, ажил-ижинин дугайында далаш чокка чугаалашты-

быс. — Чечек-биле нелээ кады школа дооскаш, өг-бүлө тутканымыс соонда, малчынаанда бээр чеди чыл хей берге бөлү берилинсе деп, Леонид чугаалап орду. — Веш уругулт бис. Ийин — ийи айлыг ийистер. Кодамыста алды дугаар төрүр хой бар. Оон баш

саны — 251. Ховуусту Чинге-Кыргакка чайлагалдып, семиртинес. Хойнуу күш-шылды шыырак, 1990 чылда төрүүр 100 хойдан 80 хураганны онча-менди алды-

быс. Чечек биле Леонид Кууларлар хары-назыны анык-даа бол, багай эвес ажилдап чоруур, ажил-ижинге кызыкам кирилдер. Төрүүр 100 хойдан 80 хураганны алыры дээрже республиканын ортукмал дээ малчыларын көргүзүүндө бедик-тир.

Бо кышты эрттиргеш, хойн дугаар берип, малчынаанары соксарды дугайында бодалын Леонид ил-ретти. Оон чылдаганын со-

нуургап көрдүм. Чылдаган, нар-ла хей болду. Кол-ла чүве анык малчынарже чогуур сагышты салбайн турары.

Анык малчынар аренда керээзи өзүгар ажилдап турар улус болду. 1990 чылда аренда керээзи өзүгар малчынарга акша шалынын амга чедир төлөп бербээн. Эң кол чылдаган — малчынардын ажил төлө-вирин саап бээринин чөптүгү эвези. Ол дугайында Леонид дорт-ла чугаалап орду. Мурунку үеде 1 хойну 1 ай кадарга 53 көп-пек төлөр турган. Ам хара-ны 1 рубль 05 копейк кы-лап каан, 251 хойну бир ай иштинде кадарып көргө, ортумаа-биле 260-270 рубль

хире. Ону ийи кадарчыга үлөөргө, бир кижи-ле 130-135 рубль онаажыр. Мал-чынын бодалы-биле алыр-га, ол хире акша-биле бо шалга чалгыс хойдөз бөзүн ижиш салып албас. Ол шын, ийик-хеп ортөз аажок аар-таан болгай. Автосадылар-да бараан шуут чок. Бараан чагаан-даа херээ чок, демей-чире. Чалгыны күзүктөсө, Хой-ну дүне тажыылап кон-ганы дөзө шалык төлөп бер-бейн турарында анык мал-чын дыка таарымайы тур-гар. Кежээ хойн кайкалап кааш, оор-сук көвүдөн шалга малчын шөлөөн ууш-чылды албас-ла болгай. Ка-дарган малчыны оор ал-гаш барбааны дөзө дүшү-түрүп көөр. хайгаараар алаар. Хойну тажыылаа-нынын шалынын төлөзү-рин дугайында айтырыгы, чүгө бо малчын эвес, хей малчынар сөөлүгү үеде кө-дүрүп турар. Черде чөп ай-

тырыт. Ону өөренип көөрү чугула. Оон ийи малчын-нарын бакын, кайла-харааны үрээр, тонаар чүдүлдер найы хой. Бо күзү киштаанта Леонид Куулар көжүп келтеш көөргө, ба-жыны үрөгдөп, ажил чар-ла шапкаш, оттудуккан болган. Малчынын бир таарыш-пайн турар чүдү — чалгы-дып алган солунарын, жүр-налдарын ой-шаанда экел-бейн турары. «Здоровье», «Человек и закон», «Крес-тынка», «Вокруг света» журналарын, республика солунарын малчын чалгы-дып алган. Оларын чымып-чымып, бөлү-биле экээр, номчуру берге, үеи эрте берген болушкунар дуга-йында номчуру солун эвес деп, Леонид чугаалап орду. Бир-тээ, солунарын, жур-налдарын чалгыны каан болганда, оларын харылаа-чери, совхозтун почтачызы

чалгычыга дүргөн чедирер ужурут деп, ол санап турар. — Шапканын байдалы кийи малчынап шыдаар бе? — деп, Леонид айтырды. Оон айтырымына тода, чи-ге харылап шыдаас мен. Ынчалза-даа чалгыс чалгыр чүвем — тыва кижиге бо шалга бир туттунар чүдү, оон өстүргөн малы, чече-даа берге болза, холук сал-дырмай ажилда.

Бир эвес малчынарга мындыг хамаарылгалы бо-лур болзувуса, Тываанын экономикаын чүгөртөдүш шыдаар бис бе? А оон дозу мал ажилы деп билер бис. Малчынардын халдырыл-гасы, ажилынын тадеирин чөптү-биле чотумчулары дөзө шыкаш айтырыларын херек кырында эде көөр болза эси, Малчынарда че-же ажаап кээр бис.

Болат СААЯ.

УЛЫНОВСК. Чурта су-рагалы «АвтоУАЗ» катты-жышкынын коллективн бодуну 50 чыл оон бүдү-рүткөн чавартырыны бол-гаш ону экиктиген шыр-наларын бодуну үндүрени-ге белеткедип байдалына уткаан. Хараданчгы чүвө чүл дээрже бо бүдүрүл-гө чегини бооп, минше-тертвозидан материалды болгаш сан-хөө талазы биле харам чок дузаны албайн келгени-биле бодуну баш-тайгы үндүрү эгелээни кандыг-даа ортукарга чоруу шыдаар автомашиналарын көвүдөдип, оларны чаотып шыдааын келген. А херек кырында УАЗ-та эш шырап мергежилди специалистер, ажилчынар хопа эвес, оларын уран мерген ху-дар, салым-чаанын, долузу-

биле ажилаткымайы тур-гаш.

Ам оларын оруу ажил-тынан. Тургузууда хей чаа чүдүлдерип, даштыкы, иш-тики хевир аянып, чорукка таарымчалыг орук далдава-с-уткаан. Хараданчгы чүвө чүл дээрже бо бүдүрүл-гө чегини бооп, минше-тертвозидан материалды болгаш сан-хөө талазы биле харам чок дузаны албайн келгени-биле бодуну баш-тайгы үндүрү эгелээни кандыг-даа ортукарга чоруу шыдаар автомашиналарын көвүдөдип, оларны чаотып шыдааын келген. А херек кырында УАЗ-та эш шырап мергежилди специалистер, ажилчынар хопа эвес, оларын уран мерген ху-дар, салым-чаанын, долузу-

ЧУРУКТА: чаа хевирин орук далдава-с-чик машина-лары.

Ю. БЕЛОЗЕРОВТУН фо-тозу. (СЭТА-нын фотохроника-сы).

Херегдел рыногунуң айтырыглары

ЧУРТТААР ДИЗЕ, ШИМЧЕН

ХЕМЧЕГЛЕР АЛДЫНЫП ТУРАР

Бай-Тайгада «Бай-Тал» совхозтун кол зоотехник М. К. Хертеке ужурашкан, совхозта мал кыштагаш-канын амгы байдалын чугаалап бээрин диледим.

— Совхозтун девисээринде хар уругу дүшкен. Ычангаш малдын кышкы ода-рынга берге байдалдар тур-густунган. Дарын хемчеглер ийи ал агаеп тур бис. Олар шөдөрин дайылаар ажил-дарын чорудуп тур бис. Мал-чын коданарже сиег бол-гаш еске-даа мал чечин че-дирип берип турар. Малчы-нарын арасында ажил-иш-чи кызыкам кирилер эвези эвес. Олар чагы үеде 5-тен 30 тонна чедир сиегини ке-зип, белеткеш, ам кыштаг-ларында апарып алгылаа. Оон кадында олутпай, чал-гаа крижирин чок деп бол-бас. Ындыгларга бо кыш берге шытталда болуру чу-гаажок.

Мал хемгеринге ажил-даар 2225 тонна сиегини, 144 тонна силосуус бар. Ам ону чарыгап агаеп берге-ниис бо. Кышка уугу Илчиг Сотта, Эрес-оол Сыг-гы-оол, Бегин Маалыр, Иван Алдын-оол, Даржаа Кара-оол, Багай-оол Кызы-рык болгаш ескер-даа эки белеткенген, оларда байдал амдызында ажилбас, мал-маганын ху-менди. Кыш бер-ге-дир, хар улуг-дур. Ыч-чангаш ийи дакыр күе-ниникин-биле ажилдаарын малчын өг-бүлө бүрүз би-лип, нининин малын кыш-тап эки ажилды алды дээш ажилдап турар.

Хойну орай төрүдөр бис. Ол ажилгы дээрин муру-нуку чылдарын дуржулга-жөргүсүн. Кыштагларга улаа-дараа үнү, оларга чөт-түг дузаны чедирер бис.

Седип-оол ИРГИТ.

Херегдел рыногунуң деп-дески эвезини чылдаганын-ры-ла хей. Кол-кочун мааа адаарга мындыг: акша-тоге, билдинип турар чүвө — бараан бадүрүшкүнүң батканы. Оон хемчээни чаччаарга-ла, барааннар кайын ке-дир боор?

Амгы үеде херегдел ко-операцияны чегелештир бот-хуу казыгыр-тыныгыр кирилер, кэдээ ажил-агыт продукцияны белеткен-чилер хай-биле тыптып турар. Олар шимчеглерге хостуг болгаш, райполарга көрдө, дүргөн ажилдаптар аргалары, олар-биле на-жыктар шынарларды. Бо харын-даа мурыак-чы, эгелетчи чүт чамдык райполарын ажил-чоруду-галын сулардып, оларын чон ортузунга а-та-алдары ажууладып эгелээ. Ол-дур, ажилында чарныкы, на-жыкчыл байдал тургустунуп көзгө, күрүнө организация-ларын ажилдап шыдаар шимчээни чегенчик көстүп кээр.

Чамдык райполар хлөб быжырап далганын үзүлгө-чедир бөзүн таваар олтур-гаш. Мынчаар шөлөөдөр кээр чүвө болза, хлөб тала-зы-биле байдал берелде кээри билдингир. Ам бөзүн ол дески эвес чамдык че-рлерде хлөбти 2-3 бөрбаны салып ап болур, чамдык-тында бир кижи оонашты-тохунга 250 грамм кылдыр нормалап каан.

Бергелер хей. Бети кы-дым: транспорт. Бар бараан-нарын бөзүн оон ужурунда ап чалды бөрбинин таваары-галары бар. Машина-балгал-тын артык кекерти чок, кынар-чаар чүт челинбес. Дагаа чуургазы, хейлиг сүт сөөртүр чылгалап каан ма-линалар эвези. Садып алы-ортегер өөргө, садар өртөк база улгаткан. Чыжээ, ээти-бир кылда 20-25 рубль-биле садып аарга, оон белеткен кобасанын садыг ортөз 40 рубль алаар. Улус оон ал-бастаан. Ычангаш улуг өр-текти кобасаны алырдын чамдык районнар ойталаан.

Кэдээ чопун кол херегде-дир — чигир, макарон кы-дыглары, далган, крупа ай-маан фондудар өзүгар чөп-шөзөп каан турбеге, белет-кенчи завод бербейн баар. Орунуга чиг эт, тыялбас барааннар негээр.

Чонга аш-чөм, ийик-хеп барааннары тып бээр дөзө кооперация ажилдачылары-нын канчаар хинчкентип турарын бистер, херегде чилер билбес бис. «Экел» деп негеп чалгынып алган болгай бис. Ынчалза-даа чамдык ажилдачыларын кылып болур чүгө даамай-далып олурарына, үеини бергеси-биле эршөл тур-бес. Ам олутпайларын хире эвес шагдыр бо.

Нүрүнө денелди-биле му-рунда айлалыштыр каан турган харылаалар ам ры-нок, бот-тускайлап чорук, бот-акшалаарында деп билгилешинерин ужуң үстү-частып, булалып эгелээ. Хураалдык ийриктилер совхозтар райполарын тоо-настан, дүк, мыйыс шыкаш

чүдүлдерин боттары сады-дап, орнап туруп берген деп хомудалдылар. «Кызыл» агрофирманын даргазы мак-талды Семенов чуну-даа бакын боду билер, алаа кым-даа күш четпес, бөзүн Министрлер Чөвүлели-даа дилетилер. Шуну-ла бизнес кылып туруп берген. Чыжар-гана, тайга тооруун ийи-бүрү кооперативтер, боттары белеткен алгаш, улуг өртөк адаар, үндүр сөөртүр.

Анаа Респотребсоюз дар-газын харылааны: «Хост-тү, тыныччыл хелдерини, чигип ажилдаарын үеи негелен ол-дур. Бистин бе-леткен турарымыс хейлг хемчээлдер шыкажыл. Биче бүдүрүлгелер совхозтар-биле харылаа чок анылаар бол-за, чурттаар арга чок». Бо-дур-ла: чурттаар димнеше, шимчегин алаар сен. Бо дүрүмү херегдел коопе-рацияны ажилдачылары хун бүрдө асыл, дүмүтү-га кертип алгаш чорза чо-гуур.

Надежда ЭРГЕП.

ХУРАЛ-СУГЛААНЫ ЫНЧА ДЭЭР ЧҮВЕ БЕ?

Эде тургустунушкун деп чүд ол. Даргаларын, де-путаттарын темес-бат-пас хураал-суглаанынча дээр чүвө бе? Ажил-агыда саандарашкын. Бадүрүлгенин кууду белеткеш апарганы — оон чылдаганын чүдөл. Бо үеде кирилер сагыш-сетки-лин, бодалдарын анык чу-гаалап, кандыг-бир чүгөге сүмезин берип турар. Моон мурунда бөдүн килин сүмө кадарга, тоовас чүвө болгай. «Сөзү херээс эсестир, мын-да билит турар кижилер бар-дыр» дээрлер.

Тываанын экономикаы кол-дуу мал ажилында ха-маарып деп турар бис. Мынчап көзгө, зоотехник азы мал эмчилерин ажил-дап турары кандыгыт? Улуг хураалдарга-даа, өргөн конто-рага-да малдын продукту-луну бедилер, оон чаш тө-

лүн онча-менди камгалап алыр дөз чугаалап болу-ла турар. Оон специали-сты кижи машинага таарышса, ол хун малчынарын далаш негээш келир, а машина чок болза, төпкө олур хууээр. Кынар-чаар материалдар хо-вар шалга аш мууш алгаш, малчынар кезир бодалыг специалист ам тыппас бис. А оон кадында чамдык со-хостар анык ааттары тгт-ластаан болду эвесле. Эвээш малдыг, эвээш тех-никалыг совхозтарда бугалтер аппараты көвүдөн. Мааа ону алап-даа болур. Улуг, биче саанакы, материалды, кынар-чаар чүт автопар, мал болгаш үнүш, тулук чер талазы-биле дөзө-ле чо-рут каар. Зоотехник, агро-ном, проораб, механик, гараж эргелетчин кижилерин саазына өтөт кылдыр аны-лы чалгыс аай болуп турар.

Бөккөр чугаалаарга, агроном-нуу кылган өтөдүн үнүш талазы-биле бугалтер өске сазыкче дүжүрүп бижиш каар ол-за-дыр. А механик-тин өтөдүн автопары буга-галтер дүжүрүп бижиш... Артынаары база-ла выдыр. Бо хей кижинып ап турар акша-шалыны, чыл төчүзүн-де он үш дугаар төлөвирин калып кээр болза, ылдында-ла күрүнден чөзүн ап тур-гар совхозтун чарылаа-ры хире-дир. Анык-биле чугаалаарга, бо кижилерин ажал-агыйын экономикаын-га кирилер үлүг мырынай пат, дыргак каразы шыкаш алаар-дыр.

Мындыг бир чөптүг эвес айтыр база бар. Тракто-рист кижи дижики. Черин айдарып, тарааны тартып, ону ажаап, малга сиегини белеткежип берип турар.

Кандыг-бир ажил кылып турда трактору үрели бер-ген-дир. Анаа артык «эзек үр үеде тыялбас-дыр. Бор-та инженер механик кижи-лер бурдулук болгай. Ту-дугуларын ап көргө, база кылды. Прораб материал-биле хандырбай баарга, ажил саады бээр. А чыл санаашкында тракторист, тулукту бурдулук болу-арга, артык кекерти, на-ша, туубуз тыялбайн бар-га-даа бөзүн аан. А инженер, механик, проораб шалыны дула ап турар, чыл санааш-кында он үш дугаар төлө-вирин база алыр.

Тракторист техниказы үр-ели мурунда 20-25 тонна сиег кезип, белеткежип бергенин тулуктуг бир хой ка-жаазы, азы бир чуртталга бакын кылып каар. Трак-торист кескен сиегини бир

кодан хой чип кыштаар, ту-дугуна кылган бакынга хей чылдарда кийи чурт-таар. Бадүрү ажил деп чүвө ол шыкажыл. Саазын кы-рында эвес аан.

Ам бо үеде кижилерин кылган ажилын көрүп са-наашкын кылдыр кылдыр удуруччулар эде көрө эки-дир. Бо кижи эки, ажилгыт, а дуу кижи багай шынар чок ажил кылган деп аан. Мээи бо бодалдарында ха-маарыштыр боттарыны са-нал-онааларын номчуучулар солуче бижири күүзээр-дир мен.

Дөштүн-оол САРТЫЛ. Тес-Хем район. Бер-Дар суур. Гонорарын республика-нын сарыг-шажын нини-лелин агар санынче шилчегин диледим. — (Автор).

ЫТТААР, ЫТТАВАС-ДАА

БОЛЗА...

Бистин Кызыл-Дар суурда радио ыттавастанда бээр чартык чыл чөткен. Ол дарын район төлөвүн хары-лаа белдирдин айтырып баарга, ыччан-мынчан мон-терлар чорудар бооп чылды-рып-ла турар. Суурувус Тээлиден 16 километр мрак турар. А бисти харылаа садырынын ажилдачылары база-ла тоовас.

Мурунда ажилдап турган начальник чаа чыл үнөгө-дө, радио телевидин бдүн чылда төлөдип алыр. «Радио ыттава-дыр, төлөп каан өртөзүн ол үеини хелеси-нин эгидип беринер...» —

деп-даа негеп турдувус. «Радио тоочка бар-дыр. Радиоар ыттаар, ытты-нас-даа болза, төлөз апаар силер» — дээр-дир. Дүргөн кылдырып берип дээш дөмөй эдил турарымыс ол-дур ийи, өртөк дээр эгиттер күзөт шыкында бисте чок! А радио лагачылдыгынын дыкнаары биче херек болгай.

Бо тараында кым бу-руулуту? Галина ХЕРТЕК. Бай-Тайга район. Материалдык гонорарын «Шынык» агар санынче шилчегин диледим. — (Автор).

ХООЙЛУДА АЙЫТКАНЫ

«Арат болгаш тараачын ажил-агы дугайында» Хоойлунуң I болгаш II бөлүктөрүнүн тайыбыры.

Тыва Республиканың Дө-ди Советиниң 1991 чылдың апрель 26-да хуузап алганы «Арат болгаш тараачын ажил-агы дугайында» Хоойлуну чүгө көдөзүн чурттагычларын эвес, а рес-публиканын бүгү ажил-иш-чилерин сонуградып, олар-нык кичээлге ийи хаара ту-дуп турар.

Хоойлунуң бирги чүүлүн-де мында дөз: арат ажил-агыйын дээрже юридиктиг эргелди, бот-тускайлап аны-агыт чорудар субъект болур. Боттарынын хөре-гизин бүгү назынын иш-тинде ээлеп, салгал дамчы-дар ийикке азы арендада алганы чер уастоктарына-га кедээ ажил-агыт продук-туларын бүдүрерин, бол-баазырадыр болгаш ажил-гарарын ботандырып тур-гар хамааты, өг-бүлө, азы бөлүк кижилер-дир дээрин мында айткан. Хоойлуда тускай айтканы болза, арат ажил-агыйын экономикаын ажилгыт чүд-дүк принциптерин ботан-дыр ажилгыт-тыныгыр бөдү-түг чоруктун хевир-дир дээ.

Арат ажил-агыйын хуу бү-дүрүлгө чери-биле (бир эвес кадан чалгыс кижи ажил-агыйын чорудуп турда) ба-за коллективтиг бүдүрүлгө чери-биле (кадан оон со-саткын турда) дөмөйтештик чүдүлдерип болуп турар. Арат ажил-агыйын күрүл-гө экономикаын систем-а-да өске бүдүрүлгелер,

организациялар-биле бир дөм, тускай бот эргелди деп Хоойлунуң ийги чүүлүнде дорт айткан.

Маака бир чугаалап каар чүвө болза, бир эвес каан арат ажил-агыйын чалгыс кижи азы өг-бүлө чорудуп эгелээш, ылангыч хелеси-ледиг күш-ажылды анык-лап турда, ычан ол бот-хуу болгаш өг-бүленин бү-дүрүлгесинге хамаарын бээр. Оон соонда ол бүрү-ткөттер, дадыладыр бол-гаш юридиктиг эрге-хуузап-геллиг апаар. А ажил кы-лып шыдаар кижи буруу-ле оон кежигүннери боду бээр. «Чогуу кымнарыл ол?» деп айтыр чалгаар, ла тургустунуп кээр. Арат ажил-агыйын удуруччу-зунга хамаарыштыр бо ай-тырга тода харыны Хоойлунуң бирги чүүлүн 4-кү пунктузунда база 4-кү чүүлүндө тып ап бо-лур бис. Ол болза, чот-башкартынын шылаар. Бо-гуур билг-мергежилди 18 хар челе берген Тыва рес-публиканын хамаатымы-дыр. Өске кежигүннерге хамаарыштыр тайылбыр бээр шала нарын болуп турар. Чүгө дээрже хар-назы дугайында Хоойлуда тода бикиттинген.

Бистин бодат турарымыс-биле алдыга мындаг, 1988 чылдың март 25-те болуп өрткөн колхозчуларын IV Бүгү-эвээлде сөздөзүнүн ху-зап алганы колхозтун үлө-гөр уставында кедээ ажил-агыга назы четтөөнүнүн а-гыга назы четтөөнүнүн

күжүн ажилгаарынын дуга-йында чугаалашкан. Ол үе-гөр уставыны үшкү чүүлүн-де көрдүгүннү өзүгар 16 хар челе берген хамаа-тыр колхоз кежигүнү болуп болур. А 45-кү чүүлүнде чамдык таарылааларда тур үе иштине болгаш сөзө ажилдарына кириштире-ри-биле 14 хар четкенне-рин хей-ниги организация-лары база ада-нелер коз-хоз кежигүнүн хуузап ап болур эргени берген. Ын-дыг болганда, өг-бүленин 14 хар челе берген ажил-толу арат ажил-агыйын кежигүнү кылдыр санатты-рып болур-дыр.

Арат ажил-агыйын тур-гузарынын болгаш чер уастогун алыр эргезини барымдаазы болур мерге-жил негелдеш чүгө ажил-агыйын удуруччузунга хамаарып болгаш өске ке-жигүннерге хамаарышпа-Мергежил негелдеш, мээ бодал турарын-биле алыр-та тода плеретинизм, арай шын эвес болуп турар. Хоой-лунуң 4-кү чүүлүнде арат ажил-агыйын кедээ ажил-агыга арга-дуржулгагыт бо талазы-биле мергежилди азы тускай белеткен өрткөн хамааты тургузуп ап болур эргелиг дээ. Моон алгаш көөргө, бир эвес бир кижи үр уеини иштине колхоз, совхозка ажилдап келген болгаш улуг арга-дуржулга-гыт, ыччалза-даа арат ажил-агыйын бүдүрүлгө-ринин талазы-биле мерге-жил чок болза, мындаг ки-

жи арат ажил-агы тургу-зуп шыдаас дээ. Ындыг эрге тыптып кээринге хар-ы уга ол ийи негеледе херек болуп турар. Ол неге-десер аразына «болгаш» деп эилел сөзү эвес, а «азы» деп эилел турар деп санаар барымдаа бар. Бо тескини бадатыла болза тускай белеткеди өрткөн деп негеледе мурунда ийи негеле-биле амылганын болур. А ол дээрже хамаа-тыга арат ажил-агыйын тургузарынын эргезинге чалгыс ол негелдерини бирөөсү чедер болуп турар. Тода эвес бикиттинген до-мактар, оон улукандан ут-казы шын эвес апарган чүүлдер хамаатыларын арат ажил-агыйын тургузар дээ эргезин ботандыра-рынга шаптарынын болуп турар. Мындаг байдалдарда чер-чер Советтеринде а-жык-дужаалдыг кижилерге хамаатыларын билди-риникин, дилегерин хан-дырып бербегине иди бо-луп турар.

Бистин бодат турарымыс-биле арат ажил-агы бө-гө берге үеде арат ажил-агыйын тургузучулары чери ал-гаш, бодуну ажил-херээс кылып эгелээрине олардан негеттинип турар билг-мергежилди оода чалгыс негелдеш четир.

Арат ажил-агыйын тур-гузарын куузон кижилер чурттап турар черини ажил-биле чер уастогун бирги ажалгөдө алыр эге-лит. Бир эвес кедээ Совет-

тин девисээринде чурттап турар хамаатылар орта арат ажил-агыйын хөжү-күлүгүзүн илеретпейн баар болза, Советтер өске районнардан келген мындыг кээлдиг хамаатыларын негелдештерин, олар хоойлу-га дугуш турар болза, хан-дырып бээр ужурут.

Арат ажил-агыйын орга-низастарына база чер алыр эргезин ботандырынга тургустунуп келген маргал-дааларын Хоойлунуң 4-кү чүүлүн 3-кү пунктузун айтканын өзүгар арат ажил-агыйын тургузары-биле чер алырынга чөпшөзөл албайн кижини негелдеш колдуунда суд дамчыштыр салгаар.

База бир демделеп каар чүүл болза, арат ажил-агыйын удуруччуларында анында, өске кежигүнери ажил-агыйын ажил-чоруду-галына бүрүн азы чамды-зы кирил, оон кадында өске бүдүрүлгенин органи-зациянын база албан чери-нин ажилдачылары бооп болур. А удуруччузун өске ажилчын колдуктугун не-жигүнү болуп шыдаас. Чо-гуу ол дугайында дорт хо-ругдал чок, ыччалза-даа ол Хоойлунуң 4-кү чүүлүн 4-кү пунктузун ужу-рутканында үнүп турар.

Хоойлунуң 5-кү чүүлүн-де чер уастогун тыппыс бээрин негелдештеринге хамаарышкан хей чүүлдер кирип турар. 1-ги пунктуда арат ажил-агыйын чоруда-рын куузон хамаатынын бидириникин үндөзи-

лээш, улус депутаттарынын Советтери ону хамааты ки-жи бүгү назында ээлээр, салгал дамчыдар дугайында шимтирин хуузап алырын чугаалап турар.

Тыва Республиканың Чер кодексинин 51 чүүлүнде айтканын өзүгар арат ажил-агыйын тургузары-биле чер уастоктарын тып-сып бээрин дугайында кирилген бидириникин-нин ону улус депутаттарынын район Совети хуузап ап чүүлүнде кирген

ПАССАЖИРЛЕР ХОМУДАП ТУРАР

Чоокта чаа Кызыл хоорайнын пассажирлер автобустарынын код нумары Г. Тутатчылыгы Чугулу «Шын» солуга үнгөн. Автор бодуну чүүлүгө пассажир автобустарынын код нумары атында таварып турар, болуптаа тааарыла чок бергелерин аймакка чугулааны билдирет. Чоогум-на оон ужурун чамалык оруу берге черлерге автобустар чоруу арга чок бооп турар. Ол ишкан септелгеге чугула артык келер чогундан автобустарын саңы ээзеп турар.

Ынчалза-даа бистин солуну редакциясына пассажирлердин хомудаларын кээри үргүлүп турар. Чагаалардын авторлар чогутт чылдаганын айттышыа, пассажирлердин хандыраарынын талазы биле четпестерин шугумчүлүп туралар. Пассажирлер аргыштырлыгын айттырын чугула ПАТБ-ни эвес, харын база туз черин эрге-чагыраарынын, ытканга колхоз, совхозтарын даа күжү-биле пинт-пардеп болурун олар саалдап туралар. Кызыл-даа ПАТБ-ни биле чергелештир боттарынын автобустарын районнар төптө-рүнчө, ол хамаанчок республика набыссылачыча донтамал чорудуп, орула

кирип ап турар аймакка-лар бар болгал. Чагааларын авторларын ол ишкан автобус чолда-чыларынын талазында пассажирлерге каркы-хама-гай болурун чикестерин база бийик турар. Чамдык чолдачылар кижилерге билеттер сатпас, аншаны бот-тар алып, азы артык кижилер салонга ап чоруу болот. Кызыл, соок урда, пассажир автобустарын чолда-чылар донтамал черинде, арбай баргылаар таарылар барын олар база донтамал турар.

Тес-Хем районунун Берт-Даг суурдан болук авторлар мында деп бижиз: «Эргин редакция! Автобус чогундан бергедештир чогутт чылдаганын дугайында наш сөстү чагаалысты бижип ор бис. Бистин Тес-Хем районунун Берт-Даг болгал О.Шынаа суурларынча автобус чолдачылардан бээр 3 ай чедип тур...»

Орук багай дээр хамын чоңуу район төптө дүңкүрүп калкан, чоруй баар. Орук дыка багай эвес. Багай болза ажыбас. Бо соокта машина-балат дээр деп чүе дыка берге... Машина дооп турар кижилерин аралдында калды-даа улус бар. Олар хүзедир даа тууралдыр. О.Шынаа

нын ыраа база аакон болгал. Кызыл-даа аларда ол-ла Берт-Даг, О.Шынаадин машина доор. Совхозтарын дагалалар чуну көрүп турар чор? Машиналыг болгал тооаа ол ири бей?

Дүрген-не автобус маңай бээр болгал Берт-Даг, О.Шынаа улустарын диле-ле ол.

Пассажир автобустарын дугайында айтырын тус чер эрге-чагырааларына дорт салырын орнунга чамдык кижилер ынды чагааларын солунче бижип туралдыр. Бир талазында, олар ук черин удуруччуларынга бижиз-вес аларганында бижиз.

Чамдык авторлар автобус чолдачыларын талазында чурум урешкинерин факт-барындааларын бижип туралар. Чикээ, Кызыл хоорай чурттуу О. Ондар бол чылдык декабрь 11-де болган таарыла дугайын бижиз. Ол хүн Чагаанага Ак-Довурактан келген автобус эргентини он шапта Кызылче улаштыр чоруу ужурул турган. Ол-ла рейске чагаанын автор-биле калды үш кижин Кызылга чедир дорт билетти чеди чонук бурунгаар салып алган турган. Ынчалза-даа 00.13 ТВМ күрүе дугайыг «ЛАЗ» автобустун чолдачызы (оон адын вокзал

дык диспетчери адал бер-биз) оларын олуттарын Ак-Довурактан-на билет салдып алган кижилер эзелке-нин дыкаткан. Ынчанга ол Ак-Довурактын кассир-лерин буруудалып турган.

Херек кырында ындыг эзелде Циншань АЭС-тин ажылдаа киргенин кылат солунар «КУР-нук ядролуг энергияны тайбын сорула-ларга ажылгаарынын төгү-энде улуг шурашкын» дел демделгези.

Кыдаттын бодуну телеви-зюне болгал тууду тургус-каны 300 му киловатт кү-чүлүг атомнуг электростан-цияны Ханчиоуань мугул-дурун эринде туралар. Чыл бурде ол Кыдаттын чон талазынын энергия четкизи-че 1.5 млрд. кат-шак элек-три энергияны бээр. Бир-ле дугаарында оон тогу чок дон улуг хоорай Шанхай-же, а ол ышкан Ченцян, Цзянсу база Аньхой мону-ларже баар.

Синьхуа агентстведия ды-катканы-биле алгыра, АЭС-те каш-ла саныг чурттаа талазеттинин база бугуру турар ындыг чаа хевирин Реактору Кыдаттын алды чусе ажыг институттары, фир-малар, заводтары тур-дуп тургускан. Ол дээрже кылат специалистер АЭС-тер телевиди тууду тургузарынын бүгү аймак-тарын бидирин херчилеп туралар деп, агентстведия айткан.

ДАКАР. Африка дилте СПИД хамын чангыс-лаа чонун, күрүнени ооп эр-теш шак ындыг халаптыг чы-гышкын айымын тургузуу туралар деп, Африкада СПИД талазы-биле делегетин ал-дыгы конференциясына оон дараазы, Сенегал чурттуг профессор Сулейман Мбуи меделгези.

Солуну номчулалары-нык бодады нандыгы?

Таан-сол ХЕРТЕК

Бөмбүрзектиң судалы

Болуушкуннар, фактылар, тайылбырлар

ПЕКИН. Бо нелелыг эзелде Циншань АЭС-тин ажылдаа киргенин кылат солунар «КУР-нук ядролуг энергияны тайбын сорула-ларга ажылгаарынын төгү-энде улуг шурашкын» дел демделгези.

Кыдаттын бодуну телеви-зюне болгал тууду тургус-каны 300 му киловатт кү-чүлүг атомнуг электростан-цияны Ханчиоуань мугул-дурун эринде туралар. Чыл бурде ол Кыдаттын чон талазынын энергия четкизи-че 1.5 млрд. кат-шак элек-три энергияны бээр. Бир-ле дугаарында оон тогу чок дон улуг хоорай Шанхай-же, а ол ышкан Ченцян, Цзянсу база Аньхой мону-ларже баар.

Синьхуа агентстведия ды-катканы-биле алгыра, АЭС-те каш-ла саныг чурттаа талазеттинин база бугуру турар ындыг чаа хевирин Реактору Кыдаттын алды чусе ажыг институттары, фир-малар, заводтары тур-дуп тургускан. Ол дээрже кылат специалистер АЭС-тер телевиди тууду тургузарынын бүгү аймак-тарын бидирин херчилеп туралар деп, агентстведия айткан.

ДАКАР. Африка дилте СПИД хамын чангыс-лаа чонун, күрүнени ооп эр-теш шак ындыг халаптыг чы-гышкын айымын тургузуу туралар деп, Африкада СПИД талазы-биле делегетин ал-дыгы конференциясына оон дараазы, Сенегал чурттуг профессор Сулейман Мбуи меделгези.

Конференциянын киржи-чилеринин саналары ол дилте «XX чус чылдыг чумазынын» халаптыг таар, нештер турарын көргүзү туралар. Калдык камгалаанын делегей организациынын СПИД-ке уду демисел про-грамманын удуруччуу Микаэл Мерсонуну деде-лел-биле делегетин ол уду корпорацияларын бирези. Ажылчыларын болгал албан-хаакчыларын нинти саны 300 му кижин амыл туралар. Оларын 94 муу компаниянын Каттышкан Штаттарда бугурутелеринде хаара туттунган. Амы уде 15 му хире кижин «тур удуручкени» кылдыр са-наттырып туралар.

ГАВАНА. Энергия-олаар чүлүг чедипшенин бай-далдарында Кубанын хүлээп алганы чалыкын хемгелер-ни келер чылын шыгалда-ны тууду эртер деп, Куба-нын удуруччуу Фидель Кастро меделгези. Бис келер чылын чоорка чедир ап турган нефтинин чүлге уштуг бир кезин амыр бис.

«Грама» солунун бижизин-биле алгыра, чоокку хонуктарда кыпар чүүлдер-нин чедипшени-биле холбаш-тыр немелде шиптирлер хүлээп алгыра деп, Фидель Кастро сандыгын. Көзө ажыл-агыйга тиртүр күш кылдыр шарыларын төгү-биле ажылаар апаар. Элек-три энергиянын камгалга-зынын талазы-биле шыгач хемгелер нердун апаар, чүге дээрже даштыкыдан ап туралар чүлүг дыка хай кезини оон ажылдап үн-

делдер-биле дугурушканын дыкаткан. Ажылчыларга 1993 чылдык тунчугу чедир бир айын ортукчу палыкка ала хемгелер дугулаачыны ал саныла төлери көрдүгү турары айткан.

«Дженерал мотор» — ав-томобиль бугуру талазы-биле делегетин ол уду корпорацияларын бирези. Ажылчыларын болгал албан-хаакчыларын нинти саны 300 му кижин амыл туралар. Оларын 94 муу компаниянын Каттышкан Штаттарда бугурутелеринде хаара туттунган. Амы уде 15 му хире кижин «тур удуручкени» кылдыр са-наттырып туралар.

«Грама» солунун бижизин-биле алгыра, чоокку хонуктарда кыпар чүүлдер-нин чедипшени-биле холбаш-тыр немелде шиптирлер хүлээп алгыра деп, Фидель Кастро сандыгын. Көзө ажыл-агыйга тиртүр күш кылдыр шарыларын төгү-биле ажылаар апаар. Элек-три энергиянын камгалга-зынын талазы-биле шыгач хемгелер нердун апаар, чүге дээрже даштыкыдан ап туралар чүлүг дыка хай кезини оон ажылдап үн-

дүрениге ажылдагынын тур-рар. Хоорай транспортуна камгалганы чедип алгы-биле Куба бо чылын безин 1.2 млн. чадат-тергени са-лып эзелкен, нелер чылын база бир миллион хире са-лып алгыр көрдүгү тур-рар.

ДЕЛИ. Америка «Юнион карбай» деп делегетин шы-ла алган корпорацияны Индия Бхопал хоорайда бугурутелеринде чеди чыл бурттар хоралыг газын үнгенин түнелде кара-жадан, хоранганга му-ну кижилерин чыскалы Дели-де чазак парламентазын бажынын багырга эркен.

Ынчанга халаптыг түнел-де Бхопалдын үш муу ажыг чуртталалары элсн, 200 му хире кижин инвалд бооп арткан. Нинти-биле апаа калдыган кижилерин саны барык 600 муу бооп туралар.

БЕРЛИН. «ДСП хевэр артар!» деп лозунун алаа-биле Демократтыг социализм партиянын ийги сьезди-зини үшү хуралы болуп эркен. Ол партия эт-хере-гизин барык шуптузун чидирген-даа болза, политик-тин амылралдан дашкаа из-гайа, хевэр арткан. Кез-гер кызышкынар болгал бергелер турза-да, бистин партияны амыг каттышкан Германияга хевэр арттар асгалы болган деп, партия-нын хүндүлүг дараазы Ханс Модвор меделгези.

НЬЮ-ЙОРК. Сеулда болгал Пхенянын ара-зынга халдашпас дугайында дугурулганы эркен лятинга хүнүде ат салган. Ынчалза-даа Американын Каттышкан Штаттары Муруу Керейден бодуну шериглерин үндүрбес деп, АКШ-тын камгалга минис-три Ричард Чейни дыкаткан.

(СЭТА-нын корреспондентилери).

50 миллион ажыг кижини дескенерге болгал сывар-татканнарга хамаарышты-рып болур. Оларын та-варжып турар черлеринге Чоокку Чоюн чук. Африка Мыймы, Муруу-Чоюн Азия деңизээрлеринде чурттары (Пакистан, Кам-болла, Таиланд, Бангладеш), Муруу Америкада Перуу хамаарыштырып бо-лур. Дескенер болгал сы-вартатканынын бажынын кырында чаглаа чок, хир-чамда туттурган, коргун-сүртээн, базындырган ки-жилер бооп туралар. Олар дээрже хай кезинде ботта-рынын-на Төрөн чуртунда кирер-дүжөр чери чок апар-ган черликтер ышкан ки-жилер дур.

ЧУРУКА: Багладештин чуртталалары-дескен и с. р. Тымес-батпас хай-халап-тардан, шажын-чүдүге чо-рулдуздеринин чайлаар черлер дилеп, тоянчылаар ужура тааржып келген-нер.

СЭТА-нын фотохроника-зы.

«АБАКАНГА БОЛБААЗЫРАДЫР»

Уулу-Хемде «Найрал» ассоциацияны дук, ыш, ал-гы-кеш болбаазырадыр бу-дуртелерин Шагаан-Арыг-га турдугайында дашты-ны чурттаа биле дугуруш-кун, керээз чалып алганын пар-залга, радиога, телевиди-геге чарлап дыкаткандан бээр элзеп үе эркен. Ону салдып алгыр-биле хай үнел-гиг ангор дүгүн Италияне чоруткан. Ынчалза-даа бол-за ук бугурутелерин турал-дер-херекселдерин чан-гыс меза-даа Уулу-Хемде мынчага чедир келбиз.

Бо чорук Уулу-Хем район-нун ажыкын чоңуу дүвү-редип, ассоциациянын амыл-чорудулаанын бугурутезиз-ге чедирин туралар. Ол ыш-кан совхозтарга акша-хо-рекинин дедир эңдер, мал чекмери болгал таара куль-тураларын үнүш-дүжүт-күмүр бедиринче утканга хемгелерин албаан.

«Найрал» ассоциация-нын чингине директору, Тыва Республиканын улус депутаты В. С. Незделин чоокта чаа «Шын» солун-

нун журналистерин-биле учурашкан. Шагаан-Арыгга алгы-кеш болбаазырадыр бу-дуртелерин туралар деп план-пал турганымыс бодунамыс. Чүге дээрже ол хүн бугура 35 кг хире химиктиг хоралыг бол-ту үндүрер, ону төгөр чер чок. Ону барындаааш, алгы-кеш болбаазырадыр бугурулгени Абаканга ту-дары көрдүгүн деп, чингине директор чугаалаан.

Ол бугурулгени чүге Абаканга тудар учураг чүрел? Ону наа тударын чүлге ассоциациянын уду-руччуларын шиптирлээр бе, бот-догунаан Тыва Рес-публиканын болгал Уулу-Хемин удуруччуларын ор-та киришпес бе? Бистин экономикавысты холду-рыгач ол салдар чедир бе? Дораан наа шак мындыг айттырлаар тургустунуп келир.

Солуну номчулалары-нык бодады нандыгы?

Таан-сол ХЕРТЕК

БАЯН-КОЛГА ЧОРДУВУС

Элегес ортукмашкоо башкылар кол-лективни сууруу Култура бажынын ажылда-чылары-биле Кызыл районунун Баян-Колга дуржулга солугу-биле четпеш келген.

Баян-Кол ортукмашкоо шко-лазынын спорт залында хол бөмбүгүнчү шхуууну ужуражылаа болган. Баш-кылар аразында болган бо маргылаага баян-колчулар еалчыларын уткан. Оон соонда школа коллективин-биле, оларын ажыл-чорудулааны-биле тайышты-лыс. Кожаларынын канчаар ажылдап турарын, оларын

ажылдында чаа чүүлдерин соңурап билеп алгыр, арга-дуржулга солугу ажылдадыр. Ынчанга башкы эш-өрүбүстү нелер чылын бистинге кээрин чаладымыс.

Элегес суурун култура ажылдачылары-биле калды белеткеп алганымыс кой-церти баян-колчуларга көр-гүстүс. Аалдан баарынын

мурнунда концерт солун, хай талазы болуун дээр оон кижилерин ажаа элзеп хынамчалыг белет-кеген турган. Ыры, таныч болгал оске-даа оон көр-гүстүгүлдеринде амыла, ры-нок экономиказынын үезин-де бөгүгү амылралды көргүскен шоодугу чүл-лерин колдаткан турган бис. Оок-биле калды «Кыш-92», «Час-92» деп мода

көргүстүгүн база болгал. Концерттин баян-кол-чулар соңураган деп чүе-лени оларын номерлерин

хүлээп ап турганынын бай-далында эскердиниз.

Дискотекага хөгжүм үнү, оон-тоглаа үр-ле үзүктел-биз. Күш-ажыкчы неделя-нын соонда, ук солун неже-ге кижилер рынок эконо-миказынын берге, нарын байдалдарында, хостуг өр-тектер үезинде чурттап, ту-рарын уттушкан, ынчалдыр дыштаныр аргалыг болган-нар.

Николай ОЮН, Элегес ортукмашкоо башкызы, Танды район.

Дайыннар болгал нацио-налдар аразында чорудуу-лар, политиктиг сүлээлээр болгал күрүе эргиделери,

бодустун хай-халаптары болгал халдыктыг амыл-чакчытар — бо дээрже дескенер айттырын ты-

мылдырып турал чылда-гаанынын долу эвес дай-зымыдыр. Нинти-биле де-легей кырында бо хүннерде

Воскресенье

ДЕКАБРЬ 29 БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 Спорт — бүгү-де-ге 8.30 ТМА. 8.50 «Спорт-лото» тиражи. 9.05 Ына-шанын ажы-биле чугаала-ры. 9.20 «Эртен эрте». 10.05 «Ада-чурта бараан болуш-кун». 10.45 «Эртенги сыл-ды». 11.35 «Ан-чорукчу-лар клуу». 12.25 Тараз-на-рга программа. 13.05 «Бодуга боду дузала». 13.50 «Пис» демек дузала. 15.05 Чаа салгал шипил ап тур болгал лизы-бурч чур-тарыны притчалар (Ямал-на-га). 16.10 Мультифильм. 16.20 «Баштайгы көрүш-төн» 2-ги хүнү. 17.00 Уду-лук хүн кинозалы. 19.15 Дорт эфирде диалог. 20.00 «Делегей панорамазы». 20.30 «Балет болгал уран чур-гал». 21.00 Информастыг программа. 21.35 «Чүгү? Кая? Кая?» 22.50 «Па-ради-коктель» 00.20—00.35 ТМА.

ИЙГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 Эргентин гимнастика. 8.15 «Навигатор». 9.00 Баскетбол допчулаа. 9.30 «Эртенгил ортукчу». 10.00 Мультифильм. 10.30 Бары-даалыг фильм. 11.00 «Ка-дар он бир» видеофильм-га. 13.00 «4-кү хана» те-атр. 15.00 Амы-тынын ап, кам-гала. 16.00 Бодуну кокта нагар черинде. 16.20 «Чаа Нигмалын». 17.05 «Аты-баты...» 17.35 «Рождество-нук хуужууру». 17.50 Урулалар фильм. 18.10 Меделер. 18.20 Ме-делер. 18.30 «Ажык чугаа». 20.00 Меделер. 20.20 «Тамчыктыг удуар, чаш-тар!» 20.35 «Ак нускун». 21.35 Бадук телефильмин. Баштайгы көргүзү. 1-ги фильм. 21.55 Көжөр театр. 2-ги кезээ. 23.00 Меделер. 23.20—01.20 Росмузпорт.

ИЙГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

17.50 Булаковту долган-дыр. 3-кү дамчылаа. 18.50 РСФСР-нин Дээди Советин сессиясында. 19.10 — 20.00 «Полиер болгал Дона-хэр».

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

Понедельник

ДЕКАБРЬ 23 БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

6.30 «Эртен». 15.35 «Ол ышкан болгал, болган». 15.50 «Лабирин-тике кирер элик». Беш се-риялыг уран-чечен теле-фильм. 1-ги серия. 17.00 Урулалар дамчылаа (Француз дил кичээли). 18.00 Соңурактарга. 18.15 Рынокта негездине дузала. 18.45 «Чүрек даш эвес». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялар. 21.00 Информастыг программа. 21.35 «Чаа студия көргүзүп тур-га». 22.10 Автор телевиденизи. 23.20—23.55 ТМА.

ИЙГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 Эргентин гимнастика. 8.15 Ажылгыр-тынынгыр кижилерини үези. 9.15 Итали дил. 9.45 «Дирин амытан-нар аймаз». 10.30 Мульти-фильм. 11.00 «Кожалар». Ленинград обласка нештер-ти куртадыр дугайында. 11.30 Т. И. Ко. 12.00 — 13.00 «Юни Власовтун оттуг крети».

ИЙГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

18.00 Мультифильм. 18.20 «Тыла черде». Меделер, тайылбыр, интервью. 18.50 Меделер. 18.55 Чаралдар. 19.00 «Чонун социал кам-галы». Социал хандыры-га министри С. Д. Киров, хоорайына социал ханды-рылга килдинин эргелек-чиди Н. А. Глебова дамчы-дадылаа кирир.

МОСКВАДАН 20.20 «Тамчыктыг удуар, чаш-тар!»

тар!», 20.35 «Мөчээрлерге өргүл». 20.50 Сөс дилеп тур мен. 21.00 Мичили-хоней талазы-биле ССРЭ чемпионнады. 21.55 «Маргыш-тыг чугаа». 22.55 Рекла-ма. 23.00 Меделер. 23.20 — 00.20 «Маргыштыг чугаа».

ИЙГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

18.00 Мультифильм. 18.25 Музыкалыг телебоне-көргүзүп тур. 19.10 «Кыды-кызыгаар». 19.55 — 20.00 Реклама.

ИЙГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

18.00 Мультифильм. 18.25 «Антресиль» студия көргү-зүп тур. 18.40 «Ажык-коп-чаа сүрер чорук болгал по-литика». 19.25 Уран-чечен телефильмин баштайгы көр-гүзү. 21.00 Информастыг программа. 21.35 Э. А. Ше-вардадзе-биле интервью. 22.15 «Эллетин таарыла, азы бурган төртүтүгенин байыралы». 00.15 ТМА. 00.30—01.10 Автораллар: Париж—Триполи—Кейптаун.

ИЙГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 Эргентин гимнастика. 8.20 Француз дил. 1-ги чылы. 8.50 Француз дил. 2-ги чылы. 9.20 Мультифильм. 9.30 Барыдаалыг фильм. 9.55 Авторлар программала-ры. 11.00 «Маргыштыг чугаа».

ИЙГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 Эргентин гимнастика. 8.15 Немек дил. 1-ги чылы. 8.45 Немек дил. 2-ги чылы. 9.15 «Алиса кайгамчык

гаа». 13.00—13.30 «Надык-шыт».

ИЙГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

13.45 Урулалар фильм. 19.10 «Экватор». Информ-мастыг программа. 19.45 Меделер. 19.55 Чаралдар. 20.00 Меделер. 20.20 «Тамчыктыг удуар, чаш-тар!» 20.35 С. К. В. 20.45 «Арады Арканов эңгетер-ге» 22.05 Ф. Дюрренматт. «Эртен». Телефильн баш-тайгы көргүзү. 22.55 Рекла-ма. 23.00 Меделер. 23.25—00.25 Барыдаалыг фильм.

ИЙГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

18.45 Мультифильм. 19.15 «Бракы Чоюн чук». Теле-допчулаа. 19.55—20.00 Реклама.

ИЙГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

15.45 «Лабиринтике кир-рер элик». Беш сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериялы. 17.00 Урулалар дамчылаа (англи дил кичээ-ли). 18.00 ТМА. 18.15 Телефильмин баштайгы көр-гүзү. 19.10 «Политик-тин истелте». Е. Г. Бондар-биле интервью. 19.35 «Хе-разжен. салым-хууну бир лизызы». Уран-чечен теле-фильмин баштайгы көр-гү-зү. 1-ги серия. 21.00 Информастыг программа. 21.35 Ном делгизи. 22.35 Концерт. П. И. Чайковский аттыг конкуретму лауреат-тары. 00.00—00.15 ТМА.

ИЙГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 Эргентин гимнастика. 8.15 Немек дил. 1-ги чылы. 8.45 Немек дил. 2-ги чылы. 9.15 «Алиса кайгамчык

хуулгазынын чуртта». Мультифильм. 1-ги, 2-ги, 3-кү сериялары. 9.45 Делегей рынчонуге — дугуру. 10.15 Л. Бетховен. Оркестрилг фортепи

„Шыңнын“ ААДАНЫ Дыштанар хунге арын

СЕТКИЛДЕН СЕСТЭН ОДУРУГЛАР

Черелешкен сес да-биле хүрээленген. Черик-чүрүм — бузут алаа белин оран. Чекер аштар карбанын дег саарыларлыг. Сес хем мида дун-хүн динийн ыргал чыдар. Сеткил-чүрүм уун-хоюг аялгасы. Сес хыл дамчып чадаганга ойнаткынар. Четтиниккен сес кыс ыччан ыргалышаан. Чечек белин саглаш кылбайн самийн бээрлер.

Черивисте чаштып чыдар эртинелер. Чекертер бооп сагалайнып чаштып келбес. Сеткилдерде хайнып чоруур бодал-сагыш. Чечектерин сестер чокка селгеттимес. Чечектерин айыраш-каас чүзүнерин. Чеди өгө чөлөш дээрге журууттар. Сеткил-сагыш өөрүшкү, кударалы. Сестээн шүзүк өртүлери артыгыттар.

Бора дайым, өөрүк сактып киштегилеп. Бора дайым, сыйнардыва чүктүгөйн көр. Сангыт хунге эрте бээрге, чыгыдыва Саарыда дем-баскаш, салыптар мен. Бодадым хембак башка сыйныпастап. Ботту дамык башкайын көрүнерин. Салгыт ышкан ойнай десе бербес кылдыр. Саазыга кезээ-мөңгө сийлип аайн.

Саралаже шывадалкан сыйдымынга. Самыадышаан Шамыдарың кирик чүзүл. Чаваа турган, эзер теккен эмирл чачым. Чаважыттып, шагда чиккен дээрли ол бе? Бардык кызы мөөн чоңуң аразымдан. Бажым уткуй басып келир кандың ол чоор. Чалым чорааш, халактажып артып калган. Салымымыс эки хүн келгени ол бе?

Кудумчуда олуртуп каан ыяштар белин. Кудайдан чыс дүшпейн барза, магадылыг. Доскаар чүктөзөн машиналар эртен, кезээ Доозазын эргип чорааш, сугтарым каар. Кудумчуда шөйлү берген оочурлардан. «Курт эвес чанар мен» деп кордал турбас. «Хензигийне четпейн бардым караан» — дээр. Хейде бодун хөңүң чапал артып каар сен.

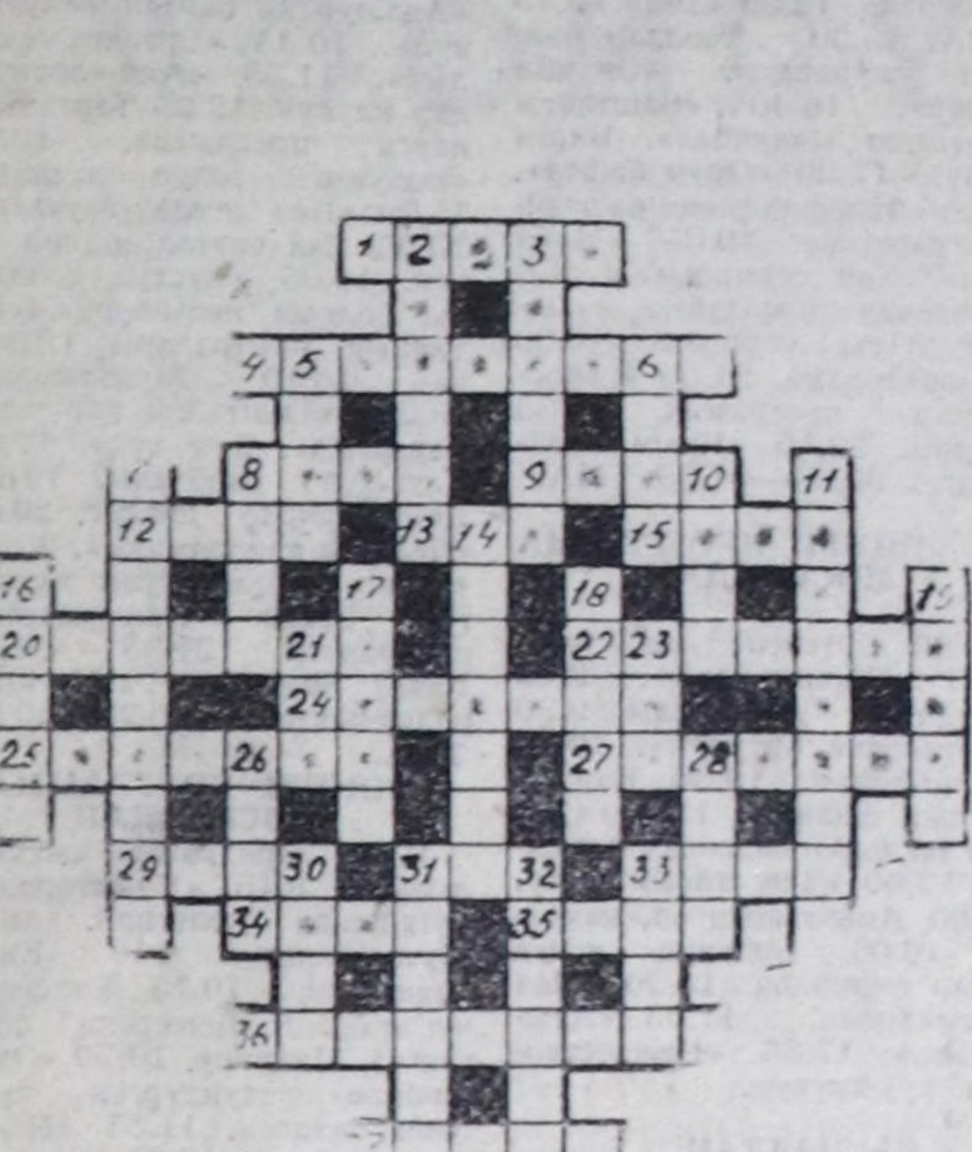
Хүрө-кызыл онган суген аразыңче. Кудумчуда чинге коква шөйлүп олур. Орай күскү бүргер дээр дег бодалдарлыг. Озалааш чер ырмакында басып чор мен. Амдызында мени кым-даа байын таныр. Ана-ла-бир чорумал деп бодаар ыйнаан. Соода харын, чогаалымны номчаан улус. «Шору кижик маана чораан» дийир магат.

Эмнелеге каш хондур чыдып турдум. Кайды-өрүм ужуражып келбедилер. Кайды-өрүм экин кагбас аңгыр ышкан. «Канды-дир сен, эргим?» — деп майнап кээр-дир. «Мөчээн-дир» — деп медээ үнөс, хөкүйлөр Бөдүлгөжип, сымаранчым, акшалда чыгып. Калындакта таварышкан кижилер бооп. Халактажып, ыглажып-даа турарлар бооп.

Владимир СЕРЕН-ООЛ.

КЫМ МУРНАП ТЫВАРЫЛ?

Тыва улустун тывызык-тарында бир онзагыт чүве болза, сангыт тывызык-бо-далгаларынын турганы болур. Бурунгу кижилер боттарынын амыдыралыга сангыт аас-биле, кара угаан-биле бо-

даарынын аргаларын меге-жилдик тыварына сангыт тывыздыктары болганчок-ла ажыглап чораан. Ол дээрте кижини угаан кулы-тарынын сайырадырынга чу-гула болуп турган. Солун-

уң номчуучулары тывары-биле дараазында ний ты-вызык-бодалгалын кийди-вис.

1. Тозандайың тос оглу-нуң бирээзи-ле тос оолдуг болган, оларын оолдары-нын бирээзи-ле чеди оол-дарлыг, а ол оолдарың би-рээзи-ле беш оолдарлыг, ол оолдарың бирээзи-ле үш оолдарлыг, а ол оолдарың бирээзи-ле бир-бир оолдар-лыг болгулаан. Тозандайың ний кызы оолдардан чар-тык катал эвээш оолдарлыг болган. Тозандайың ажы-телүңү сангыт тывызык!

2. Бир кадай тоорук сай-лааш, 121 сай арыглап ал-ган. Оозун өг-бүлде хөй уруг-доозыңа дел-дек кылдыр үлөп берген. Ол кадайың уруг-дары каш кижик турганы? Кижик ба-рузунге каш тоорук сайы-онаашканы?

3. Бир кадай тоорук сай-лааш, 121 сай арыглап ал-ган. Оозун өг-бүлде хөй уруг-доозыңа дел-дек кылдыр үлөп берген. Ол кадайың уруг-дары каш кижик турганы? Кижик ба-рузунге каш тоорук сайы-онаашканы?

4. Бир кадай тоорук сай-лааш, 121 сай арыглап ал-ган. Оозун өг-бүлде хөй уруг-доозыңа дел-дек кылдыр үлөп берген. Ол кадайың уруг-дары каш кижик турганы? Кижик ба-рузунге каш тоорук сайы-онаашканы?

Төөгүлүг чечен чугаа КАРА-БАШТЫГ

Боом дагым кымыдан Бег биле лаа хемнерин Каттышкан белдиринд чок-кавызы адыш оюнда дег көстүп чыдар. Айттым чан-гыс кижик караш кыныр болза-ла, хайгытчыларны оккур карактары дораан-на эскерип каар.

Кежээ дүжүп, имиртиней бээр, доскуул шеригле-ри үш-үш болуп алгаш, дү-неки хайгытчы тоо-быда-радыр халдып үнүпкен. А Боом кырынга бараан карап хүнээш хайгытчыларны ыг-гылак иштинге одакта чем хайгытчылар эгелзенир.

Кара-Баштыг деп аттыг элзед оолан кургаг хара-ганнар чыгып, чала паш тип каан одагың чанынга эккеп кааш, отка чынып олуруп алган.

Кыргыздарың шериглерин доскуул Улуг-Хем ол чарыңга көзүлөп деп чугаа меге чүве эвээш ол — деп, чанынын кижини дикчыдып ора. Атаан чугаалаан — Каш-лаа хүн хараалдап келдишис. Чүү-даа көзүлөс, кандай чүвө?

— Кым билер боор олар-ны — деп, Сымыра чугаа-лаан — Кыргыздарың шериглери эвес, а кайгалдары-даа боору чадаас. Эйлиг-Хем, Эйлиминги түлүшери, Хөк, Туранын мадылары үргүчү-де кыргыздар-биле уулар-дедилер оорлажып, ме-сидежип чоруур чүвөлөр болбазыкпе.

УШАКША

Кышкы соок эртен. Ам-даа эчки чырыаан. Улус аны-лыче чорууп эгелзэн.

Эмнелеге хондур ажы-дап хонгаш. Оюн-кыс чанар дээр автобус доктар чеге келген. Улустуң хайу кончуг. Чамдыктары дона берти-дээр, аай-дедилер кылаш-жып тургулаан. «Гармошка» дээр ууун автобус келирге, улус мурнуң былаажып, автобусче чүтүп, иткелеп кирипкен. Чазактың саралазы-ла болгаш шылаар дийин, артында-ла аай-дедилер шөйлүп турар резина ыш-кан — «чок-чак» дээр эвес, аяа турган улусту шүптү-гү-дөрүлүп алгаш чоруккан. Оскелерден дора эвес, Оюн-кыс база-ла иткелеп чыгып, мурнуку эңиптеп кирип келген.

«Мугур-а» келгенде улус-даа эвээш, автобус ишти хозалган, олут-тур белин бар аптарган. Оюн-кыс эм-на соолуг доктар көпөзөн кассаже кири салып-кан, биледин үзүп алгаш, бир олутту ээлепкен. Көрүп-орарга, касса алаанда чөдө үш акша көстүп чыккан. Ол аразында шөүр чырып кел-се-даа, чүвенин көстүрү ам-даа тода эвес. Карман курут-лаанда ам канчаар, тавар-жып келген орук олчазын ап алдыр дээр каш-даа дал бер-геш, диттигип чадаан: авто-буста каш-ла кижик бар, эң-чөгү кончуг. Ол чаданып

чүве, дорт-ла мыңча дээр: — Силер ол акшаны чүге басып алган түр силер, ону мен оскунупкан кижик мен — дээр ашакче дорт-ла көр-ген.

Ашактын апканы-ла ил-дес, канарымаар хүлүмзү-рүлүп, Оюн-кыстан удуз ай-тырган.

— Каштың акшазыл ы-чаш? Акшаны мээни-дир дөл мегелесе-даа, Оюн-кыс бүүү иштинде каткызы келген: — Үш акша чүве — дээр. Ашак бажым чыгааш, улам канжар хүлүмзүрүн: — Чок, бештин акшазы-

дыр.

— Чок, үштү акшазы-дыр — деп, Оюн-кыс удуз харыылаан. «Шыңгыла, бештин акшазы болза, чо-наның аа» деп канжуг дүргөн боданган.

Ашак ам-на былачтыг акшаны көдүрүп келген. Ол үдө кассаның мурнуу талазында олутка орган улуду берген угаай ашак-тын хондуда акшаны «жүп» кааш, карманылар кончуг дүргөн үжөнгөш, тура ка-лаан уу-биле ашактын хо-лунда акшаны барык ушта соккан:

— Мээң биледим-дир, чет-тирдим, — дээр, катал ол-уруп алгаш, — даарта Чадаан баар биледим-дир — дээр оозун Оюн-кыска көргүскөн. Ам көргө, үш акшага до-мейн кончуг буаның сеткил биледини иштинде «Чадаан» деп бижип каан автобус биледин чораан.

Ашак биле Оюн-кыс-даа мыт чок. «Акша» былааш-кан ийи кижиниң дүжөр чө-дөр белин оранчок эрте берген болганын олар эскер-бознер. Ыйтан кижик ыдыл кагар дээр ышкан, ашак автобус доктарга, удуз ки-рип орган чадааны чаза та-варааш, үш кайлаң. А Оюн-кыстың буттары белин оми-чөстөп калган ышкан, ха-рык чок апарган орган. Ол автобустан арай боорда дүңкөш, хайгыт «үш акша-ны» бодааш, бирде мыдыр, бирде каткызы келир бол-ган.

Рамса ОНДАР.

ШОДУГ аяны-биле

чүве, дорт-ла мыңча дээр: — Силер ол акшаны чүге басып алган түр силер, ону мен оскунупкан кижик мен — дээр ашакче дорт-ла көр-ген.

Ашактын апканы-ла ил-дес, канарымаар хүлүмзү-рүлүп, Оюн-кыстан удуз ай-тырган.

— Каштың акшазыл ы-чаш? Акшаны мээни-дир дөл мегелесе-даа, Оюн-кыс бүүү иштинде каткызы келген: — Үш акша чүве — дээр. Ашак бажым чыгааш, улам канжар хүлүмзүрүн: — Чок, бештин акшазы-

дыр.

— Чок, үштү акшазы-дыр — деп, Оюн-кыс удуз харыылаан. «Шыңгыла, бештин акшазы болза, чо-наның аа» деп канжуг дүргөн боданган.

Ашак ам-на былачтыг акшаны көдүрүп келген. Ол үдө кассаның мурнуу талазында олутка орган улуду берген угаай ашак-тын хондуда акшаны «жүп» кааш, карманылар кончуг дүргөн үжөнгөш, тура ка-лаан уу-биле ашактын хо-лунда акшаны барык ушта соккан:

— Мээң биледим-дир, чет-тирдим, — дээр, катал ол-уруп алгаш, — даарта Чадаан баар биледим-дир — дээр оозун Оюн-кыска көргүскөн. Ам көргө, үш акшага до-мейн кончуг буаның сеткил биледини иштинде «Чадаан» деп бижип каан автобус биледин чораан.

Ашак биле Оюн-кыс-даа мыт чок. «Акша» былааш-кан ийи кижиниң дүжөр чө-дөр белин оранчок эрте берген болганын олар эскер-бознер. Ыйтан кижик ыдыл кагар дээр ышкан, ашак автобус доктарга, удуз ки-рип орган чадааны чаза та-варааш, үш кайлаң. А Оюн-кыстың буттары белин оми-чөстөп калган ышкан, ха-рык чок апарган орган. Ол автобустан арай боорда дүңкөш, хайгыт «үш акша-ны» бодааш, бирде мыдыр, бирде каткызы келир бол-ган.

Хайгытчылар мыт чок чөмөшп олурганнар дээр-та эртен бооп чийар каан хараганда багып каан сергекчештиң хараган бу-дуун олтуп, дызырадыр дайнанган, ой иштинче ажытталдыр берген каан аштарнык билгырганы дымналган.

Мындыг сараалыг үе-де олугуң хей-ле доскуу-че ап алган-дыр сен ийиң — деп, Атаан чугаалаан.

Кара-Баштыг ачазы кезек мыт чок ора: — Авазы чок болган соода, аалга-даа, чеге-даа чарылба болган, үргүчү кыды чоруур адашкыларды бис. Дың илзээ бол-гаш... — деп каан.

Кара-Баштыг эр бол-ган, эскедин тептинген эр-дир. Дараазында дос-куулаче утеривисте, мээң оолдарың-биле аалга артып каар сен аа? — деп, Ата-нан чугаалаан.

Кара-Баштыг харыыла-ваан. — Чайын мунар кылдыр богбалар өөредип алыр силер, — деп, Атаан кончуг аяның уламчы-лаан.

Азазында чарлыр хөңү чок болгаш, Кара-Баштыг мыт чок олурупкан.

— Улуг кижиниң чугаа-зынга харыылар чоор, ол-уш — деп, Кара-Баштыг-нык чүте мыт чок олурары-нык чылдаганын билзе-

даа, ачазы чугаалаан. — Та... — деп, оол хөң чок харыылаан.

Атаанактын чугаазы чөп боор — деп, Сымыра чугаалаан. — Үе-даа дүвү-ренчиг-дир. Аал-чуртувусту, ажы-толунусту чаа-чалбаа болур чыгымы чөдөн ыртас-кай боор. Час соода ол, чаа соода тел артар ужу-р-луг.

Эт чип, изиг мүн кижип алгаш, Кара-Баштыг ирт кижик кылың негейиң экин-чеге, ачазында ырак эвеске чыдып алгаш, доскуулу-ларың далаш чок чугаа-зын дымнал эгелзэн. Чүткен кы-жын диниң чораанынын дугайында Атаан тоөгүп олурган. Тоттур чөмөшп, негей иштинге чыгыга бер-ген болгаш, Кара-Баштыг ур-даа болбайн, удуз берген.

Кижилерин алгы-кышкы-зында, канкылашкан хы-лыктарың кыгыраан даа-жында Кара-Баштыг хө-хөнерен отту аштан кел-ген. Кортканында: — Ачай! Ачай! — деп, оолчугаш алгырып, ачазы кийгырып эгелзэн.

Кара-Баштыгнын чанынга ачазы чөдө хонуп келген, Оол холунда селеме кы-лакан.

Кыргыздарың башкы доскуул бисче халдаан-дыр — деп, ол эңиштишаан чугаалаан. — Оттуг кезек-тен одаган ап алгаш, медээ одаан кыпсымыт, олугум. А

бис сени доза туруп тура-лы.

Чүү болганын Кара-Баш-тыг билди кааш, чанында хып турган одаган оттуг незеки ала тыртп алгаш, медээ одаа чыгып каан бе-дигэшче маңап-ла каан. Медээ одаан канчаар кып-сырын ачазы Кара-Баш-тыгга айтп берген болгаш, кургаг суген, чиркейлер чыдар одагың, чиркейлер-туг кезекте ол аштан кел-ген. Кургаг суген, чиркейлер аразында чиркейлер хып чиркейлер дээр-дир хып үн-ген. Ур-даа болбайн ме-дээ одаанын чалбайн дээр шаар окталы берген.

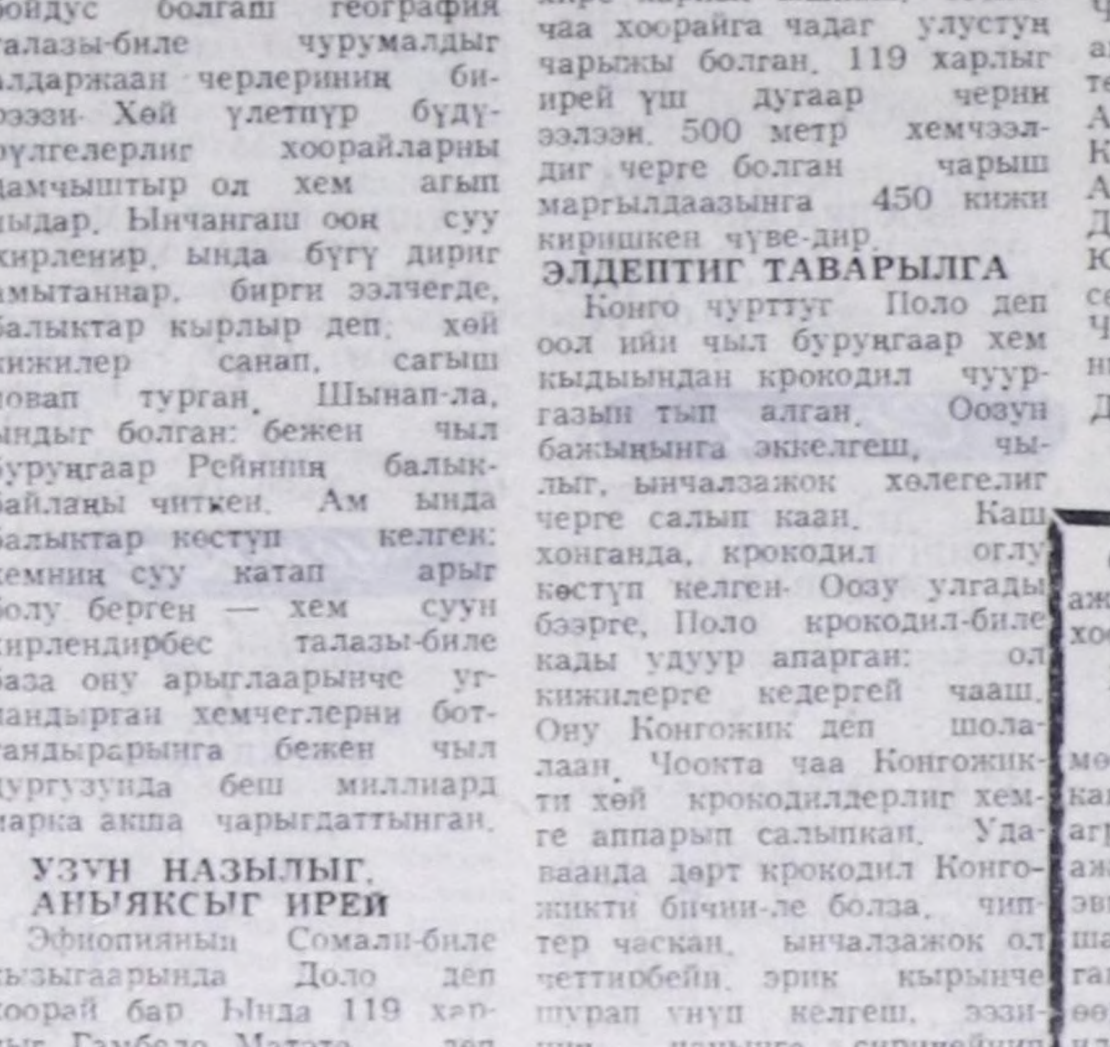
— Ачай, ачай! — деп, Кара-Баштыг өөрүп алгы-рыган. — Кыпсытым, кып-сытым!

Ол өйдө согун агаарга-сыг дээр соода, оолдун баа-рынга каалады берген. Оол аарышкылың оол билбэң.

— Ачай, ачай! Кыпсы-тым! Кыпсытым! Ачазы олугуңа харыыла-ваан, Оолдун бажы дески-нип, аткаар теңдирип, ода-не барып дүжүп чыда, Улуг, Хемин куду көргө, кожа-гарлар баштарында медээ одагалары кызы берген бол-ган. «Аалдарла шеригер чыгып эгелз берген боор» деп, Кара-Баштыг амырап боданган.

Шангыр-оол СУВАН.

ТАЙГА-СЫННЫ ЭРТИНЕЗИ

«КЫМ-ДЫР МЕН?»

Рамса ОНДАР.

телевидение

ДЕКАБРЬ 21
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
6.30 «Хараачыгай». Эр-тем-тайлыбырлыг фильмин баштайгы көргүзүү. 7.00 Ритмниң гимнастика. 7.30 Акылгыт кижиниң суббота эртен, 8.30 ТМА. 8.50 Мультфильм «Ошнүк-терге музыкамы өргүдү». 9.45 «Кадыйшыл». 10.15 «Дирг амытанар аймаа». 10.55 Хөлүгү программа. 11.25 Экологтук хроника. 11.40 Шаналдыг филь-мдер, 12.30 «Бурда моден» мультфильм тур.. 13.00 Ре-жиссер М. Калитин филь-мдер, 14.20 Музыкалыг про-грамма, 15.05 ТМА. 15.25 «Байлар база ыглар». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмин баштайгы көргүзүү. 5-ки сериязы, 16.10 Мультфильм, 16.30 Улугла темага очерк. 16.55 Уран-чечен телефильм (Гер-мания, 1976 чыс). 18.00 Дипломаттыг эвес беседа-лар, 18.25 «Майлар ары». Хөй сериялыг мультфильмин баштайгы көргүзүү. 25-ки сериязы, 18.50 «Амды-ралче ханылан вальс». Уран-чечен телефильмин баштайгы көргүзүү. 1-ги, 2-ги сериялары, 21.00 Ин-формастыг программа, 21.35 Кежэки альбом. Белла Ахмадулина, 22.05 «Дома-бай...» 23.35 «Петерс-по-ноу», 01.55 ТМА. 02.10 — 02.45 «Авиа-шоу».

ИЙГИИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 Эртеги гимнастика. 8.15 «Литература өөредил-гези». 8.45 Баскетбол доп-чулары, 9.15 «С. Ходорович болгаш өскелер-даа». 9.50 «Бедик» пьесалыг мода. 10.30 Барымаалыг очерк. 10.45 Россиянын меценат-тары, 11.25 «Анка катар че-риден, 11.45 «Кижик дээр аяанда театр». 12.25 Ша-нын-чүдүлгө амыдыралык ме-дээлер, 13.05 Уран-чечен публицист програм-ма. 14.00 «Поэтер болгаш донашкы». 15.00 «Каар он бир» видеодамчылыга. 16.35 «Нанчар» курттаар бичкэ. 17.20 Мультфильм. 17.35 Арык холчүтө бажым. 19.05 «Алдын кыя». 19.30 РСФСР-нин Дээди Совети-ниң сессиясында, 20.00 Ме-дээлер, 20.20 «Тамчыктыг удузлар, чаштар!» 20.35 СКВ. 20.45 Барымаалыг филь-м. 22.10 Булгаковту долган-дыр, 4-кү дамчыдала, 22.55 Ренкама, 23.00 Медээлер, 23.20 Даарта агаар байла-ны, 23.25 Театр ууду. 00.10—01.00 «Тишине» 29».

БО ЧЫЛДЫН ДЕКАБРЬ 25-ТЕ, 15.00 ШАКТА. КЫ-ЗЫЛДЫН ПАРЛАГА БА-ЖЫНЫНГА (Красноармей-ская кудумчуу, 100) «Армы-кан» совхозта акылдап, курттап турар АДА-ИЕЛЕР келир.

Олар наймсалдыг дээ-ди, тускай ортумак өөредил-ге черлеринде өөренип турар АЖЫ-ТӨЛҮНГЕ УЖУРАЖЫР, оларга күш-хүнениниң база эскерлер, АМЫДЫРАЛ. ӨӨРЕДИЛГЕ ДУГАЙЫНДА ЧУГАА КЫ-ЛЫР.

ЫНЧАНГАШ АРЫСКАН ЧУРТУТУГ СУРГУУЛДАР-НЫ. СТУДЕНТИЛЕРНИ ЧАЛАП ТУРАР.

РЕСПУБЛИКАНЫН УРУГ-ЛАРЫНЫН ТУСКАЙ ХОЖУМ-ЧУРУЛГА ШКО-ЛАЗЫНЫН

«Өреникчилериниң ада-иелери-ниң НИИТИ ХУРАЛЫ Кы-зылда Улусу чогадыла бажыныга (мурнундагы Политиктиг чырыдышкан бажыны) бирги катта ном-чула залында ДЕКАБРЬ 26-ДА 11 ШАКТА болуруп болгаш аяа иштинде АДА-ИЕЛЕРНИ чалап тур.

КИНО

ДЕКАБРЬ 21-ДЕ
«НАЙРАЛ»: Томбой (АКШ) 9.00, 10.50, 12.40, 14.30, 16.20, 18.10 шактар-да.

ВИДЕОЗАЛ: Остров Дра-кона 9.40, 11.40, 13.40, 15.40, 17.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Оранжевый дождик 9.00, 12.20, Кай-на яшига 10.30, 13.50, Кай-на 44 15.40, 17.40, 19.40 шактарда.

ДЕКАБРЬ 22-ДЕ
«НАЙРАЛ»: Томбой (АКШ) 9.00, 10.50, 12.40, 14.30, 16.20, 18.10 шактар-да.

«ПИОНЕР»: Оранжевый дождик 9.00, 12.20, Кай-на яшига 10.30, 13.50, Кай-на 44 15.40, 17.40, 19.40 шактарда.

Советтер акылынын, күш-ажылдык болгаш дайыннык чогуучу

Хунажык Мамын-оолович МОНГУШУН

мөчөзүнн Тыва Республи-каның Агроулетур эвилени, агроулетур комплексиңиң ажылдачыларынын проф-эвилел рескомун диктатып шаан, оң өг-бүлөзиге бол-гаш төрөдериңге, аш-өөрүңге ханы калымыдалды илерейлеп тур

АГАР САНЫ: «Тыва собанк N 363305».

Тыва Республиканың Нем үндүрер чер, полигра-фия болгаш ном садымнын херектериниң талазы. биле күрүне комитетиниң типографиязы Кызыл. Шетиникин болгаш Крапченко кудумчуу, бажым № 1.

Индекс 667000, Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

РЕПУБЛИКАНЫН ТЕЛЕФОНА-РЫ: Редакция — 3-43-34

Хүлээп алыр чер — 3-43-26

Оралакчылары — 3-43-81

Оралакчылары — 3-45-93

Улус депутаттар Советте — 3-34-88

Кадээ ажыл-агый — 3-41-16

Соопка айтырылган — 3-36-82

Культура болгаш үлөс өөредилге — 3-39-15

Улус депутаттар Советте — 3-34-88

Кадээ ажыл-агый — 3-41-16

Соопка айтырылган — 3-36-82

Чыгуу — 3-39-83

Чыгуу — 3-34-83

Чыгуу — 3-34-83

Чыгуу — 3-34-83